

HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) HİCRETİ ve İSLÂM TARİHİNDEKİ YERİ

Ош Мамлекеттик Университети
ТЕОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТИНИН
ИЛИМИЙ ЖУРНАЛЫ
9-10- саны, 2006
21-26- бб.

Adem APAK*

Abstract

The Hijrah Of The Prophet Muhammad And Its Place In Islamic History

The Hijrah is one of the most important events particularly in history of Islam and generally in world history. While the Hijrah is a result of oppression Muslims faced, the effects of it were not limited to relief from persecution. It was only after the Hijrah that an Islamic society was established and Islamic belief had political dimension aided by state. This article deals with the Hijrah event and new dimensions it opened for Islam and Muslims.

Key Words: Hijrah, emigration, Mecca, Medina, prophet, emigrant, helper.

Unutulmamalıdır ki, Hz. Peygamber'in (sav) Mekke'den Medine'ye hicreti sıradan bir vatan değişikliği değil, özelde İslâm tarihinin, genelde de dünya tarihinin en mühim hadiselerinden birisidir. Dolayısıyla tarihteki bu hadisinin sebep ve neticelerinin bu önem dikkate alınarak ortaya konulması gerekir.

Hicret, terk etmek, ayrılmak, bir yerden bir yere gitmek anlamlarına gelir. İstilah anlamında ise Hz. Peygamber'in (sav) Mekke'den Medine'ye göç etmesi demektir. Hicret kavramı esasında bir kişinin veya toplumun kendi yurdunu terk ederek geçici bir süre için veya tamamen başka bir yeri yurt edinmesi anlamı vardır. Dolayısıyla ticarî veya turistik gayelerle gerçekleştirilen seyahatleri hicret kapsamına almak uygun olmaz. Zira muhacir kavramı esas olarak çeşitli sebeplerle yurdunu terk eden veya buna mecbur kalan insanlar için kullanılır. Bu sebeple hicret teriminin iltica ve sürgün kelimeleriyle yakın ilişkisi bulunur. Hicretin bu yönüne Kur'ânı-Kerim'de şu şekilde işaret edilmiştir:

"Onlar ki, hicret ettiler, yurtlarından çıkarıldılar, benim yolumda eziyete uğradılar, çarpıştılar öldürüldüler. Andolsun ki, ben onların kötülüklerini örteceğim ve altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım".¹

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Â-i İmrân, 3/195.

Hicret gerçekte Allah'ın dinini insanlara bildirmekle görevli olan peygamberlerin ortak sünnetidir. Nitekim Hz. Peygamber'den (sav) önceki Allah elçilerinin büyük bir kısmı da dinlerini yaymak için yurtlarını terk etmek durumunda kalmışlardır. Rasûl-i Ekrem'in (sav) de zamanı geldiğinde kavminin kendisini yalanlaması sebebiyle yurdunu terk edip hicret etmek zorunda kalacağı ilk vahiy aldığı günlerde Varaka b. Nevfel tarafından kendisine haber verilmiştir.²

Hz. Peygamber (sav) 12 yıl boyunca tüm gayretlerine rağmen Mekke'de Müslümanları hâkim duruma getirememiştir. Üstelik müşrikler her türlü baskı ve şiddet uygulamak sûretiyle ilk Müslümanlar için Mekke'yi yaşanmaz hale getirmişler, bunun sonucunda onlardan önemli bir kısmı yurtlarını terk ederek Habeşistan'a sığınmak zorunda kalmışlardır. Rasûlüllah (sav) ise yanında kalan az sayıdaki Müslümanla birlikte Mekke müşriklerinin işkencelerine katlanmaya devam etmiş, bu süreçte, hem Müslümanlar için kalıcı bir göç yurdu bulmak, hem de daveti adına siyasî destekçiler kazanmak ümidiyle Mekke'ye gelen yabancı kabile mensuplarıyla görüşmüştür. Allah Rasûlü (sav) bununla da iktifâ etmeyip destek talebi için bizzat Taif'e gitmiş, ancak onlardan beklediğini ilgiyi bulamamıştır.

Rasûl-i Ekrem (sav), sonuçsuz kalan tüm bu girişimlerine rağmen yılmadı ve Mekke'ye gelen yabancı kabile mensuplarını İslâm'a çağırmaya devam etti. Onun davetine tek ve gönülden cevap Medine'den geldi. Şehrin Arap sakinleri olan Evs ve Hazreciler, Hz. Peygamber'i (sav) her şartta destekleyeceklerini açıkladılar. Bunun sonucunda Medine, Müslümanlar için hedef merkez olarak belirlenmiş oldu. Bundan sonra atılacak ilk adım, Medine'deki hareketi daha da kuvvetli hale getirmek için Mekke'de kalan zulüm ve baskı altındaki Müslümanları Medine'ye ulaştırmak, bu sayede Arap yarımadasının iki büyük merkezi olan Mekke ve Medine'nin Müslüman Araplarını birleştirmektir. Hz. Peygamber (sav) bunu sağlamak maksadıyla Kureyşli Müslümanları yeni merkez seçilen Medine'ye hicrete teşvik etti. O kadar ki, hapsedilenler ve engellenenler ile Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali dışında ilk Müslümanların tamamı Hz. Peygamber'den (sav) önce Medine'ye hicret etmişlerdi.³ Muhâcirler, göçleri sebebiyle bir taraftan Kureyş müşriklerinin baskılarından kurtulup hürriyetlerine kavuşurlarken, diğer taraftan da Medine'de kurulması düşünülen Müslüman birliğinin Kureyş kanadını oluşturmuşlardır. Mekke ve Medine Müslümanlarından teşekkül eden bu siyasî birlik, daha sonra Ensâr-Muhâcir kardeşliği şeklinde dinî bir dayanışma ve bütünleşmeye dönüşecek, İslâm ümmetinin ilk çekirdeğini oluşturacaktır.

Diğer taraftan Müslümanların gruplar halinde Yesrib'e göç ettiklerine şahit olan Mekke müşrikleri, Hz. Muhammed'in (sav) de yakında oraya

² Buhârî, *Bedu'l-vahy* 1; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye, es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (thk. Mustafa es-Sakkâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhâfız Şelebî), I-IV, Beyrut ts., I, 252-254, 257.

³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 111-120; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Beyrut ts. (Dâru Sâdir), I, 227-228.

giderek kendilerine karşı güç oluşturacağından endişe duymaya başladılar. Bu meselenin hal çaresini bulmak için toplandıkları Dârünnedve'de yaptıkları görüşmeler sonucunda Rasûlüllah'ı (sav) ortadan kaldırmaya karar verdiler. Yapılan plana göre Kureys'in her kabilesinden bir kişinin katılacağı suikast ekibi oluşturulacak, onlar da hep birlikte Allah Rasûlü'ne (sav) saldırarak onu öldüreceklerdi. Planları gerçekleşirse Hâşimoğulları bütün kabilelere karşı kan davasına girişemeyeceği için diyete razı olmaktan başka bir çare de bulamayacak, böylece Kureys'in bu önemli meselesi de çözülmüş olacaktı.

Kur'ân-ı Kerim'de müşriklerin bu teşebbüsü şu şekilde dile getirilir:

"Bir zaman o kâfirler seni ya bağlayıp hapsedmeleri, ya öldürmeleri, ya da Mekke'den çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar sana tuzak kurarlarken, Allah da onlara karşılık veriyordu. Allah tuzak Kuranlara karşılık verenlerin en hayırlısıdır".⁴

Müşriklerin suikast kararından vahiy yoluyla haberdar olan Allah Rasûlü (sav), Ebû Bekir ile daha önceden kararlaştırdıkları hicret planını uygulamaya koydu. Bunun için derhal yol arkadaşının evine giderek hareket vaktinin geldiğini bildirdi. Hz. Ebû Bekir yolculuk için hazırladığı develeri daha önce anlaştıkları Abdullah b. Uraykit isimli kılavuza teslim etti ve onunla üç gün sonra Serv mağarasının önünde buluşmak üzere sözleşti.⁵ Hicret haberini yol arkadaşına ileten Hz. Peygamber (sav) tekrar evine dönerek yeğeni Hz. Ali'yi çağırdı. Yanında bulunan emanetleri teslim ettikten sonra ondan kendi yatağına yatmasını istedi. Bütün işlerini tamamladıktan sonra, gece vaktinde kendisini öldürmek için bekleyen müşriklerin arasından yürüyerek evinden ayrıldı. Hz. Ebû Bekir ile buluşmasının ardında Sevr dağına doğru hareket etti.⁶

Hz. Peygamber'i (sav) bekleyen suikastçılar onun dışarı çıkmadığını fark edince hemen eve girip kendisini aradılar, ancak onun yatağında Hz. Ali'yi buldular. Ondan istedikleri bilgiyi alamayınca bu defa Hz. Ebû Bekir'in evine gittiler, fakat oradan da elleri boş döndüler.⁷ Bunun üzerine aradıkları şahısların nereye gideceklerini tahmin ederek Mekke'yi Medine'ye bağlayan yol boyunca araştırmaya koyuldular. Halbuki, Hz. Peygamber (sav) ile Hz. Ebû Bekir Mekke'yi terk ettikten sonra onların tahmin ettikleri yöne gitmemişler, Medine yolunun ters istikametinde bulunan Sevr mağarasına gizlenmişlerdi.⁸ Mekkeliler onları aradıkları istikamette bulamayınca şehrin diğer çıkışlarını da kontrol etmeye başladılar. Nihayet Sevr'in ağzına kadar geldiler fakat onları fark edemediler.⁹ Kur'ân'da bu hadiseye şöyle değinilir:

⁴ Enfâl, 8/ 30

⁵ Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 45.

⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 124-126; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 228.

⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 131-132.

⁸ Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 45.

⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, (thk. Muhammed Hamidullah), Jerusalem, 1963, I, 260-261.

"Muhammed'e yardım etmezseniz, bilin ki, inkar edenler onu Mekke'den çıkardıklarında mağarada bulunan iki kişiden biri olarak Allah ona yardım etmiştir. Arkadaşına 'üzülme Allah bizimle beraberdir' diyordu. Allah da ona güven vermiş, görmediğiniz askerlerle onu desteklemiş, inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştır".¹⁰

Medine yolcuları şehir sakinleşinceye kadar Sevr'de kaldılar. Bu esnada Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ onlara erzak taşıyor, oğlu Abdullah da gündüz Mekke'de olup bitenler hakkında kendilerine bilgi ulaştırıyordu.¹¹ Diğer taraftan Hz.Ebû Bekir'in azatlısı Âmir b. Führeyre ise koyunlarını mağara etrafında otlatmak sûretiyle de bir taraftan oraya gelip gidenlerin ayak izlerinin silinmesini sağlıyor, diğer taraftan da hayvanlardan elde ettiği sütü onlara ikram ediyordu.¹²

Sevr'deki bekleyişlerinin üçüncü gününde Hz. Ebû Bekir'in daha önce kendilerine kılavuzluk yapması için anlaştığı Abdullah b. Uraykit develerle birlikte geldi. Seferin son hazırlıklar da tamamladıktan sonra Allah Rasûlü (sav) Hz. Ebû Bekir ile birlikte yanlarına Âmir b. Führeyre'yi de alıp Mekke-Medine yolunun bilinen güzergahından farklı bir rota takip ederek Yesrib'e doğru harekete geçtiler. (1 Rebülevvel / 13 Eylül 622).¹³

Hz. Peygamber (sav) Mekkelilerin takibinden kurtulmuştu. Ancak onlar Mekke-Medine arasında bulunan kabilelere haber göndererek hicret yolcularının bulunması durumunda 100 deve ödül vereceklerini ilân ettiler. Bu amaçla harekete geçen ödül avcılarında Sürâka isimli bir savaşçı onları buldu. Ancak gerçekleştirdiği üç saldırıda da atının ayakları kuma saplandı. İçine düştüğü durum fevkalâdeliğini anlayınca, Hz. Peygamber'den (sav) özür dileyerek yanlarından uzaklaştı. Sürâka dönüş yolunda da onları aramaya çıkan başka savaşçıları yanlış yönlendirerek onların kabileye ulaşmalarına engel olmuştur.¹⁴

Hz. Peygamber (sav) ile beraberindekiler, sekiz günlük bir yolculuktan sonra Yesrib'e bir saatlik mesafede bulunan Kubâ'ya ulaştılar.¹⁵ Rasûl-i Ekrem (sav), Mekke'den gelecek Hz. Ali'yi ve diğer muhâcirleri beklemek üzere birkaç gün kaldığı köyde bir mescid inşa ettirdi.¹⁶ Kur'ân'da bu mescidden şöyle bahsedilir:

"Muhakkak ki bu mescid yapılırken takva ve tevhid temeli üzerine kurulmuş ve böyle devam edegelmiştir. Habibim burada senin namaz kılman çok doğru ve hayırlıdır. Burada temizliği seven Allah'tan korkan bir cemaat vardır. Allah da çok temiz ve faziletli olanları sever".¹⁷

¹⁰ Tevbe, 9/40.

¹¹ Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 45.

¹² Belâzürî, *Ensâb*, I, 194, 260.

¹³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 130-133; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 228-229.

¹⁴ Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 45; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 134-135.

¹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 136-138; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 227-233.

¹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 139-140; Belâzürî, *Ensâb*, I, 263-264.

¹⁷ Tevbe, 9/108.

Allah Rasûlü (sav) Kubâ'daki görevini tamamladıktan sonra yanındakilerle birlikte 12 Rabîülevvel 1 (24 Eylül 622) Cuma günü Yesrib'e doğru hareket etti. Yol üzerinde bulunan Ranûnâ vadisinde ilk cuma hutbesini okudu ve cuma namazı kıldırdı.¹⁸ Hz. Peygamber (sav), Kubâ'dan hareket etmeden önce Medine'de bulunan Neccâroğulları kabilesine mensup dayılarına haber göndermiş, kendisini karşılamasını istemişti. Bunun üzerine onlar da kılıçlarını kuşanarak şehrin dışında onu karşıladılar.¹⁹

Hz. Peygamber (sav) Yesrib'e ulaşınca şehir halkı tarafından büyük bir sevinç ve coşkuyla karşılandı. Müslümanlardan her biri Allah'ın elçisini kendi evinde misafir etmek istiyordu. Allah Rasûlü (sav) ise onlardan hiçbirini kırmamak için, devesinin çöktüğü en yakın evde konaklayacağını bildirdi. Deve Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evine yakın bir yerde durunca Rasûlüllah'ın (sav) ev sahibinin kimliği belli oldu.²⁰ Kısa süre sonra Hz. Peygamber (sav) ve Hz. Ebû Bekir'in Mekke'de kalan aileleri de şehre ulaşınca hicret tamamlandı.²¹

Mekke'den Medine'ye yapılan hicreti Müslümanlar için bir kaçış ve sığınma olarak görmemek gerekir. Esasında buraya göç, Müslümanların için nihaî hedef değil, daha uzak hedefler için bir başlangıçtır. Bu anlamıyla Medine'ye gerçekleştirilen hicret, daha önce yapılan Habeşistan hicretinden hem sebepleri, hem gerçekleşme şekli, hem de sonuçları itibariyle tamamen farklıdır. Her şeyden önce Habeşistan göçü, Mekke'de can güvenliği endişesi duyan bazı Müslümanların hayatlarını koruma amacıyla gerçekleştirdiği geçici bir çözümdü. Gidenlerin orayı yurt edinme gibi bir hedefleri de bulunmuyordu. Nitekim bir kısmı gitmelerinden kısa süre sonra dönmüş, geri kalanlar da şartlar uygun hale geldiğinde Yarımada'ya geri gelmişlerdir. Habeş muhâcirlerinin gittikleri ülkede dinlerini yayma misyonları da yoktu. Onlar Habeşlileri Müslüman yapmak bir tarafa, kendi aralarından Ubeydullah b. Cahş'ın Hıristiyanlığa geçtiğine şahit olmuşlardır. Bütün bunlara karşılık, Medine'ye göçte Müslümanlar için can güvenliği ve sığınma ihtiyacı talî derecede bir etkiye sahiptir. Buraya hicretteki esas gaye, Müslümanlar için huzur ve güven ortamını tesis etmek, davete daha uygun yeni bir merkez sağlamaktır. Daha açıkçası Medine, yeni bir millet (ümme) ve yeni bir devletin kuruluş merkezi olarak seçilmiştir. Bu nedenledir ki Allah Rasûlü (sav) Akabe'deki ilk görüşmeden itibaren yaklaşık üç yıllık süren dinî ve siyasî nitelikli hazırlık dönemini tamamladıktan, özellikle de Medineliler ile II. Akabe biatını akdettikten sonra hicret sürecini başlatmış, en sonunda kendisi de Medine'ye gelmiştir.

Medine'ye hicretle birlikte İslâmî davet Mekke'de kazandığı dinî boyutun yanına siyasî boyutu da ilave etmiştir. Bundan sonra İslâm, mağdurların, mazlumların, muhalif kabul edilenlerin değil, hakim olanların

¹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 138-139.

¹⁹ Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 46.

²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 139-141; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 235-237.

²¹ Belâzürî, *Ensâb*, I, 269-270.

ve yönetenlerin dini olacak, tebliğ artık devlet destekli olarak gerçekleştirilecektir. Bu durumda Allah Rasûlü'nün (sav), peygamberliğinden sonra siyasî niteliği de ortaya çıkacak ve o Medine şehir devletinin başkanı konumuna gelecektir. İşte bütün bunlar sebebiyle, gerek Hz. Peygamber'in (sav), gerekse diğer Müslümanların Medine'ye hicretini, Mekke'den bir kaçış, Medine'ye sığınma değil, daha koordineli dinî ve siyasî projenin başlangıcı, Mekke'ye daha şerefli dönüşün bir adımı olarak görmek daha doğru olur.

Hicret, Kureyşli Müslümanlar için baskıdan kurtulmayı, bağımsızlığı ve müşriklere karşı güvenli bir hayatı temin etmiş, Hz. Peygamber'e (sav) de Muâzzam bir tebliğ imkanı sağlamıştır. Mekke'de 13 yıldır gerçekleştirilemeyen ümmet bütünlüğü burada kurulabilmiş, bütün inananlar bir araya gelebilmişlerdir. Ayrıca Müslümanlar burada din düşmanlarıyla mücadele için uygun zemin ve şartlara kavuşmuşlar, yeni yurtlarında siyasal, kültürel ve ekonomik anlamda tam bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Diğer taraftan hicret, Medineli Araplar açısından da büyük bir kazanım olmuştur. Her şeyden önce onlar, uzun yıllar süren ve iki kabileyi de yok olmanın eşiğine getiren Evs-Hazrec çatışmasından kurtularak birlik oluşturmuşlar; bu sayede Yahudîler karşısındaki konumlarını güçlü hale getirmişlerdir. Onların Medine'de teşkil ettikleri birliğe hicret neticesinde Kureyşli muhâcirler de eklenince, Müslümanlar şehirde Yahudîlere karşı büyük bir üstünlük elde etmişler, şehrin hakim unsuru haline gelmişlerdir.

Medeniyetlerin kurulmasında hicretin büyük etkisinin olduğu bir gerçektir. Dünyada meydana gelen büyük değişimlerin hicretle, yani zorunlu nedenlerle gerçekleşen göç hareketleriyle yakın ilişkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla büyük medeniyetlerin doğuşu, büyük göç hareketleriyle ve göçmenler eliyle gerçekleştirilmiştir. Böyle olduğu içindir ki, ilkel (bedevî) bir topluluğun, yaşadığı yurdu bırakıp başka bir yere göç etmeden medenileşebildiğine dair tarihte örnek bulmak zordur, olsa da istisnâ mahiyettedir. Buradan hareketle Hz. Peygamber'in (sav) ve Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicretini, yeni bir medeniyetin kuruluşunun ilk adımları olarak kabul etmek mümkündür.